

Limiar

Eva Gugenberger
Henrique Monteagudo
Gabriel Rei-Doval

A lingüística contemporánea con frecuencia partiu do presuposto de base de que a situación ideal das linguas é o monolingüismo, tanto no plano social coma no individual, presuposto ao que vai asociada a noción de que cada lingua constitúe un sistema pechado, autocontido e autosuficiente que evolúe segundo unha lóxica interna. Nesa perspectiva, o contacto de linguas e os fenómenos a el asociados (interinfluencias, hibridación, multilingüismo individual e social) son considerados á luz das estratexias de investigación e os paradigmas desenvolvidos pola lingüística monolingüe, que os contempla como fenómenos anómalos. Por outra banda, esta visión lexitima cientificamente as ideoloxías puristas do cultivo da lingua.

Endebén, dun tempo a esta parte as situacións de contacto lingüístico e os fenómenos concomitantes están a ser abordados con outra mirada: non como casos anómalos, senón merecentes dun estudo específico, cuns aparellos conceptuais e metodoloxías de traballo tamén específicos. Así, aparecen novas conceptualizacións como a hibrididade, ao tempo que se repensan os procesos de cambio e evolución lingüística, que non sempre son resultado dunha lóxica ínsita a cada sistema lingüístico, senón derivados do contacto de linguas.

As anteriores consideracións son especialmente relevantes cando se pensa na historia e a situación lingüística actual de Galicia, un espazo sociocomunicativo no interior do cal o prolongado contacto entre o galego e o castelán é unha realidade imposible de ignorar, e con todo moitas veces marxinalizada ou non tida suficientemente en conta na investigación académica. E isto, tanto se atendemos ás prácticas lingüísticas cotiás dos falantes, e por tanto ás distintas variedades discursivas da oralidade (onde son doadamente detectables fenómenos derivados do contacto lingüístico), coma se focamos a atención no impacto sobre os propios sistemas lingüísticos, especialmente o galego, e tamén se se consideran os esforzos de estandarización do galego, coas distintas actitudes puristas a eles asociados.

Pero a relevancia do contacto interlingüístico na configuración e evolución das linguas non é un fenómeno particular do galego. Particularmente ilustrativo,

tamén para efectos comparados, é considerar o portugués, tanto europeo ou peninsular (que experimentou un contacto continuado co castelán, especialmente intenso en determinados períodos históricos) canto brasileiro, para a orixe do cal o contacto entre o portugués e as linguas indíxenas e especialmente africanas constitúe un feito que está a ser seriamente repensado.

A cuestión do contacto interlingüístico tamén nos leva a prestar especial importancia aos contextos de fronteira, vistos como áreas de transición, pero tamén no marco de procesos dinámicos de marcación de diferenzas. Mais, en definitiva, a lingüística do contacto, que precisa dun maior desenvolvemento en Galicia, convida a pór en cuestión a propia concepción das linguas como sistemas autosuficientes e illados. Neste volume, o concepto de hibrididade é posto en discusión; débatese se resulta útil e apropiado no contexto galego, e se é capaz de arrequecer as controversias sobre as dinámicas culturais e lingüísticas en Galicia, así como sobre cuestións referentes á variación social, á norma e ao estándar, á identidade social, e ás actitudes lingüísticas.

Eva Gugenberger suxire no traballo inicial do volume realizar un cambio de paradigma ao estudar os procesos de contacto lingüístico, introducindo a perspectiva da hibrididade na descrición lingüística e na política lingüística realizadas en España. Esta autora propón a reconsideración de termos como interferencia, préstamo ou transferencia lingüística dentro dos estudos lingüísticos de perspectiva monolingüe, así como a revisión da perspectiva bilingüe á luz dos procesos de alternancia de códigos. Proponse así unha maior compatibilidade da perspectiva hibridista coas análises do contacto lingüístico, e diferéncianse asemade os contextos e casos en que tal perspectiva axuda a explicar mellor os procesos de contacto e mestura de linguas. Finalmente, a autora suxire algunhas liñas nas que o concepto de hibrididade pode ser útil para deseñar as políticas lingüísticas nas Comunidades bilingües de España.

María Álvarez de la Granja e Belén López Meirama analizan na súa achega un aspecto do contacto só recentemente explorado en profundidade: a presenza de elementos galegos no léxico dispoñible do español de Galicia. A partir dunha mostra estatisticamente robusta e formada por estudantes de segundo de bacharelato en diferentes centros escolares do país, estas dúas investigadoras debullan a presenza do galego segundo os diferentes centros temáticos e campos de interese. O dito estudo, de corte eminentemente cuantitativo, permite apreciar as diferen-

tes liñas de penetración do galego nas diferentes clases léxicas do español de Galicia e mostrar como o contacto lingüístico funciona nas dúas direccións, neste caso desde o galego cara ao castelán. Así mesmo, móstrase como a lingua habitual e o hábitat de residencia son as variables de estratificación social cun papel máis importante na caracterización das tendencias de contacto, fronte á limitada ou discutible repercusión que outros parámetros como o nivel sociocultural ou o sexo exercen sobre a distribución.

Xosé Afonso Álvarez Pérez realiza un repaso demorado sobre diferentes aspectos do contacto entre galego e portugués, tomando como punto de partida a configuración da fronteira histórica entre Galicia e Portugal e os sentimentos e comportamentos contraditorios que caracterizan tal espazo fronteirizo. Igualmente, este autor revisa criticamente as análises da lingua galega realizadas por lingüistas portugueses –en particular na súa dimensión dialectolóxica– e o que iso supón sobre a posición e perfil asignado aos dialectos galegos, así como a consideración que o galego ten como lingua para os lingüistas e filólogos portugueses. Unha outra área infraestudada na lingüística realizada desde alén Miño á que Álvarez Pérez fai referencia no seu traballo é o estudo do lado portugués da Raia, interesante aspecto pouco desenvolvido desde a lingüística portuguesa, mesmo nos traballos máis contemporáneos, que en todo caso consideran esas variedades en canto parte do portugués norteño.

Francisco Dubert analiza no seu artigo a xustificación histórica de perfectos fortes galegos como ‘tivo’ e a influencia que no seu desenvolvemento puido exercer o contacto con outras variedades romances da Península Ibérica, en particular o castelán. Discútese a posible anormalidade histórica que estas formas teñen no galego moderno e téntase correlacionar esta visión con actitudes de raíz purista existentes na lingüística galega contemporánea. O autor muradán tenta conectar esta discusión con outros debates relevantes coma o existente arredor da hipótese castelanista da orixe da gheada, considerando outros métodos utilizados contemporaneamente para detectar castelanismos. Tras explorar con detalle os argumentos históricos pertinentes, a solución sobre a consideración destes trazos lingüísticos en termos de sociolingüística histórica e de posibles estratexias prescritivas fica pendente de exploracións e avaliacións ulteriores.

Ana Iglesias, pola súa banda, súmase á perspectiva hibridista que previamente introducira Eva Gugenberger, propoñendo unha investigación de corte cualitati-

vo arredor da variedade popularmente coñecida como ‘castrapo’. Tal estudo, desenvolvido a partir de gravacións realizadas a estudantes de secundaria en Caldas de Reis, propón o castrapo como un elemento de autoidentificación lingüística e a súa natureza híbrida como un acto de autoafirmación e reivindicación persoal, grupal e sociolingüística fronte ao galego normativo e ao castelán, e asemade postula a dita variedade como síntoma dun rico repertorio lingüístico e unha elevada destreza bidialectal por parte deste sector de poboación que -sempre segundo esta autora- levaría a poñer para o mesmo unha identidade múltiple moi acorde coa posmodernidade.

Dante Lucchesi debulla na súa achega as teorías sobre a formación do portugués brasileiro e a influencia que na configuración deste tiveron as linguas indíxenas. Os debates sobre o suposto proceso de crioulización que precedeu a configuración do portugués brasileiro parece un suxestivo elemento de comparación coa polo demais diversa natureza da situación sociolingüística galega. Resulta de especial interese a consideración purista e clasista que impediu a aceptación da orixe crioulística do portugués brasileiro, así como a visión desta situación existente na máis poderosa das nacións latinoamericanas contemporáneas. A pesar das obvias diferenzas entre as situacións brasileira e galega, crioulización e castrapización seguen constituíndo aínda hoxe tabús que este volume invita a reconsiderar criticamente de forma simultánea. Así mesmo, a análise do proceso de transmisión lingüística irregular de tipo leve establecida por Lucchesi convida a reavaliar con novos ollos a adecuación e implicacións de etiquetas como a orixe *asilvestrada* (cfr. Dubert, neste mesmo volume), utilizadas aínda hoxe na lingüística galega contemporánea. Todas estas reflexións, realizadas sen dúbida desde contextos distintos, poden axudar a unha diferente e máis proveitosa contextualización de debates estancados durante décadas na tradición lingüística galega.

Marta Negro Romero centra a súa análise nos procesos de interferencia e integración que se producen en galego no léxico do corpo humano, tomando como base materiais aínda non explotados do Atlas Lingüístico Galego. A través de diferentes mapas e gráficos apréciase como existe unha maior concentración de castelanismos en boa parte da metade oriental de Galicia, así como en certas vilas grandes costeiras do país, mentres os menores índices de castelanización aparecerían na Costa da Morte, na franxa central, na montaña oriental e nas zonas limítrofes con Portugal. Recoñecendo a necesidade de estudar cun maior volume

de datos estes procesos de transferencia lingüística, a autora conclúe que as vías de comunicación e o poder irradiador das cidades tiveron un papel decisivo na difusión de tales fenómenos.

Fernando Ramallo propón unha análise conceptual do fenómeno que el denomina «neofalantismo», relacionado cos cambios na conduta lingüística daquelas persoas de lingua materna castelá que, de forma voluntaria, premeditada e consciente, deciden instalarse no galego nas súas prácticas lingüísticas habituais ao chegaren á idade adulta. Tras documentar a orixe contemporánea dos neofalantes galegos, o lingüista vigués cuantifica a importancia deste grupo lingüístico e describe asemade o seu perfil sociolingüístico. A análise deste fenómeno, que ten como investigación-base gravacións e análises cualitativas publicadas noutros estudos recentes seus, concibe o neofalantismo como unha minoría activa, na cal, segundo o seu autor, está a xogarse o mantemento e a recuperación da lingua galega e o futuro que esta teña como idioma de comunicación principal do país. A base urbana e vilega do fenómeno atribúelle un valor adicional por canto é nestes hábitats onde o galego segue necesitando máis soporte para manter a súa vitalidade como lingua.

Gabriel Rei-Doval centra a súa contribución ao volume na análise do purismo lingüístico na lingüística galega contemporánea. A pesar de tratarse dun fenómeno que no caso galego se documentaba xa profusamente no século XIX, o estudo do lingüista mugardés avalía a consistencia dos argumentos presentados como lingüísticos na proposta normativa do que el denomina «grupo da Coruña». A revisión dos fundamentos teóricos desta proposta serve para apreciar como tal vaga purista está incardinada en estratexias de distinción e de exclusión social, a pesar de presentarse como un método para pretendidamente incrementa-la vitalidade do galego contemporáneo. Pendente da necesaria comparación coa proposta dos outros dous principais grupos promotores de propostas normativas, salientase a necesidade de deseñar estratexias máis integradoras da variación sociolingüística e métodos máis audaces para lidar co contacto lingüístico entre galego e castelán na Galicia actual.

A achega de Bieito Silva Valdivia abonda novamente na cuestión do contacto, mais desde unha perspectiva diferente. Ben que por unha banda incorpora achegas sobre o cambio lingüístico derivadas da perspectiva do contacto posteriores ao estudo de Weinreich (1953), o cerne deste traballo atópase na análise de castela-

nismos atopados en ocorrencias reais na lingua escrita, así como na avaliación por parte dos falantes de tales secuencias. Silva inclúe tamén avaliacións de estratexias de alternancia de códigos presentes en exemplos tamén reais tomados da lingua escrita e, discutindo a perspectiva da artificiosidade e desleixo ante o uso lingüístico, presenta un decálogo de principios para o respecto e compromiso polo uso oral e escrito da lingua galega.

Fernando Venâncio estuda na contribución final deste volume as actitudes portuguesas cara ao castelán, mostrando como a única e verdadeira ameaza lingüística en Portugal procedeu deste idioma, a pesar de que para a xeneralidade dos portugueses dos séculos XVI e XVII o castelán non era sentido como un perigo. Tan paradoxal situación está relacionada coa limitada conciencia existente sobre a importante pegada que o castelán tivo durante varios séculos no léxico portugués, e a conciencia respecto a ela documéntase en autores portugueses entre os séculos XVI e XIX. A negación da notoria pegada do castelán no léxico portugués, un dos tabús da lingüística portuguesa -e tamén de certos sectores da galega-ponse en relación coa axenda patriótica portuguesa e mailo sentido e potencialidades do chamado 'soño ibérico', invocado en Portugal só cando as estratexias de proxección internacional o aconsellan.

Non quixeramos deixar de agradecer o interese que na preparación deste volume puxeron diferentes persoas e institucións. En primeiro lugar, é de xustiza deixar especial constancia do esforzo realizado polo Consello da Cultura Galega, que viabiliza a publicación deste volume e o fai dispoñible á comunidade científica a través da súa páxina web (<http://www.consellodaculturagalega.org>). Así mesmo, este volume non viría a lume sen a feliz iniciativa investigadora da principal entidade promotora do evento que deu lugar a el e a edicións previas do mesmo; referímonos naturalmente á iniciativa do Instituto da Lingua Galega, que celebrou o Simposio ILG 2010 do 2 ao 9 de novembro de 2010, e do que este volume é debedor. A un nivel máis individual, os editores queren agradecer moi especialmente o esmero e coidado posto por Raquel Vila Amado, a quen a edición física do volume correspondeu, pola profesionalidade e meticulosidade do seu traballo de edición e maquetación.

En definitiva, este volume pretende contribuír ao debate sobre os ineludibles resultados do contacto lingüístico no contexto e desde a perspectiva galega, así como a doutras situacións presentes no ámbito da lusofonía en que o debate é

máis que actual e relevante. Pasadas catro décadas desque comezara a configuración do estándar galego contemporáneo deberían darse xa as condicións de madurez e existir a suficiente serenidade na lingüística galega para abordar sen complexos nin tabús discusións que a urxencia de crear unha lingua estándar viñera ocultando ata hai pouco tempo. Só do debate sereno, demorado e ponderado, mais tamén da análise audaz e profunda dos datos lingüísticos, poderán saír novas estratexias de avaliación que permitan á lingüística galega proxectar tamén neste eido unha madurez que foi acadando recentemente respecto a outros asuntos e materias. Oxalá este volume sexa quen de contribuír nalgunha medida a tan necesario obxectivo.